

סימן כ"ו

1234567 תנ"ח

"שמא יעבירנו" במצה ושאר מצוות הלילה (בפסח שחל בשבת)

1234567 תנ"ח

והגרצ"פ דחה, דכיון דהוי שיעור למצות מצה, חשיב נמי שיעור להוצאת שבת כמו שכ' התוס' ריש המוציא (דף צא) דמגו דהוי שיעור לענין טומאה הוי נמי שיעור לענין הוצאה. ועוד דלא גרע מהמוציא רובע רביעית יין כדי מזיגת הכוס דאיתא בריש המוציא שהוא חייב משום דחזי לכוס של ברכה, הרי שאם מהני למצוה חשיב שיעור לחייב אהוצאה וכן לא גרע מהמוציא לזרע ולדוגמא שחייב בכל שהוא ועוד דכיון שישכח שהוא שבת יוציא יותר מכזית, דאין מדקדקין על שיעור בצמצום וגם מברכין על פת שלמה ולחם משנה.

עוד כתב דבמגילה ושופר שמצותם ביום יש לו זמן כל הלילה ללמוד אצל הבקי ולכן חיישינן שיוציא ע"מ ללמוד, משא"כ במצה דמצותה מיד בלילה הרי ילמד על כרחו בערב פסח. והעיר ע"ז ממגילה דמצותה נמי מהלילה ודחה דמעיקר הקבלה הוא רק ביום, שהרי כ' "נזכרים ונעשים" בזמן עשיה תהא זכירה, וריב"ל דרש במגילה ד' שקורין גם בלילה

בש"ת שואל ומשיב מהדורא רביעאה ח"א סי' ה', נשאל מדוע לא גזרו חכמים בפסח שחל בשבת, על אכילת מצה גזירה שמא יעבירנו ד' אמות ברה"ר, כמו שגזרו על תקיעת שופר דאורייתא ועל לולב דאורייתא. ועיי"ש מה שיישב.

וראיתי בזה כמה יישובים ואענה אף אני הנראה לענ"ד.

הנצי"ב בהעמק שאלה על ה"שאלות" (ויקהל שאלתא לפורים אות כ"א) כתב דעיקר הגזירה במגילה היתה על קריאתה ביום דומיא דשופר ולולב שמצותם ביום ואז שייך גזירה שמא יעבירנו, שבלילה אין דרך כל כך לצאת, ולכן במצות מצה שהיא בלילה לא גזרו.

בספרי "מקראי קודש" להג' ר' צבי פסח פרנק זצ"ל פסח ח"ב עמ' נ' סי' י"ג אות ב' כתב בשם הגאון רבי יצחק ירוחם דיסקין זצ"ל דמצה שיעורה בכזית ואלו הוצאה שיעורה בככותבת או בגרוגרת הגדולה מזית, אם כן לא גזרו שיוציא כזית מפני שלענין הוצאה לא יתחייב.

וגם ביום, ומעיקר הכתוב במגילה היתה התקנה רק ביום.

המורה נ"ד, פ"ד, ס"ז, ע"ב

ונראה לי ליישב הקושיא בשלשה דרכים.

א. בגמ' ר"ה דף כט: גבי שופר בשבת, ובסוכה דף מב: גבי לולב בשבת, ובמגילה ד: גבי מגילה בשבת, בכולהו אמר רבה הטעם גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות ברה"ר. בשופר פשוט שיש הרבה מה ללמוד אופן התקיעות, וכן בקריאת המגילה, ולכן סתם רש"י ולא פירש, אבל בסוכה, שלכאורה אין מה ללמוד בלולב, פירש"י: נענועו או ברכתו.

שמא יעבירונו ללמוד אצל בקי, למה לא שיוציאנו

וכבר היה קשה לי מאז למה גזרו חכמים הגזירה שילך ללמוד עם לולבו שופרו וכו' אצל החכם שהוא דבר רחוק ולא גזרו טפי שמא ילך לחכם שיוציאנו ידי חובתו שיתקע לו שופר ושיקרא לו מגילה שהיא גזירה בהרבה יותר קרובה. ואם אמרו ג' פעמים בגמ' בהאי לישנא, שהגזירה היא שילך ללמוד, סימן שהוא דוקא בגין זה ולא בגין שיוציאנו במצוה. (והרמב"ם באמת כ' שיתקע לו וכבר הק' עליו בכת"ס או"ח ק"ד עיי"ש מה שתירץ).

עוד מקשה הצ"ח בריש פרק אלו דברים (פסחים סה:) הרי יש עוד ב' מקומות בש"ס שרבה בעצמו גזר גזירה זו שמא יעבירונו, גבי הזאה על טמא מת, בער"פ שחל בשבת, בפסחים ס"ט. וגבי טבילת כלים בערב יו"ט שחל בשבת, בביצה יז:.

ולמה הגמ' מביאה בר"ה ובסוכה ובמגילה רק את שלשת אלו שופר לולב ומגילה, ולא מזכירים שם את השניים האחרים, וגם רק בגמ' הנ"ל הזכירו את כל השלשה ואלו בפסחים ובביצה לא הוזכרו כלל אפי' לא אחד מן האחרים. וכן הק' "הטורי אבן" במגילה ד: (ובחידושיי בעניני סוכה וארבעה מינים, הארכת ביישוב קושיא זו).

אוצר החכמה

עוד הק' בספר "האשכל" קושיא חזקה. שהרי המשנה אומרת בסוכה מא: רבי יוסי אומר יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת ושכח והוציא את הלולב לרה"ר פטור מפני שהוציא ברשות, ומפרש רש"י ברשות מצוה שהיה טרוד במצוה, א"כ מה בכלל הגזירה שמא יעבירונו הרי אם ישכח ויעבירונו יהיה פטור דהוי טעה בדבר מצוה, עיי"ש שתי' ב' תירוצים. (מובא במועד"ז ח"א סי' י"א).

וחשבתי ליישב ג' הקושיות הנ"ל זה בזה. דמכח קושית "האשכל" מבואר למה באמת בכל המקומות הגמ' הסבירה שהגזירה היא שמא יעבירונו כדי ללמוד אצל בקי ולא שמא ילך לבקי שיוציאנו שהוא מסתבר טפי, אבל לפי "האשכל" מיושב שפיר דבאמת ל"ש לגזור שיוציאנו שאז יהיה טעה בדבר מצוה שפטור משא"כ אם ילך ללמוד, זה אינו חובת מצות היום זה יכול היה לעשות קודם יו"ט, ולא מיחשב לטעה בדבר מצוה. א"כ מיושבים ב' הקושיות זה בזה.

והנה בהזאה וטבילה אין מה ללמוד לכן לא גזרו שם גזירה שמא יעבירונו כדי ללמוד, אלא כדי שיקיים את מצות ההזאה והטבילה, ואי קשיא א"כ הוי טעה

ע"י ב"שדי חמד" אסיפת דינים מערכת
ח"מ סי' י"ד אות ו').

אבל בכ"ז אתי שפיר. דהנה היה קשה לי
מה באמת שייך ללמוד בענין ברכות,
ואפי' נימא דמיירי במי שאינו בקי בנוסח
הברכות, א"כ שילך לחכם שילמדנו נוסח
הברכה, ובשביל זה אינו צריך להביא את
לולבו ואיזה שמא יעבירונו יש בזה במי
שהולך אצל בקי שילמדנו הברכות?
ופירשתי דבלולב שייך היטב מה ללמד
בברכות וגם מוכן שיש חשש שיביא
בשביל זה את לולבו לבקי, שהרי יש בעיה
עם ברכת הלולב כיצד יברך עובר
לעשייתו, כמו שכבר עמדו ע"ז התוס'
(סוכה לט. ד"ה עובר לעשייתו), שהרי בלולב
מדאגביה נפק ביה, ואיך יברך עובר
לעשייתו, ויש שם בתוס' ג' עצות: א) קודם
שיטלנו, וע"ז הק' תוס' שצריך שהמצוה
תהי' מזומנת בידו. ב) שיטול רק הלולב
בלא האתרוג. ג) שיהפוך הלולב או האתרוג
ד) ובב"י כ' עוד עצה שיתכון בהגבתו
שלא לצאת עד אחר שיברך. ה) ועוד הביא
שם שכיון שצריך נענוע הרי עד הנענועים
עדיין נחשב עובר לעשייתו. לפי זה שפיר
יש לו מה ללמוד אצל בקי בענין הברכות.
ושפיר גם יש חשש שיביא לצורך זה את
לולבו. ובעיני ראיתי מהמון עם שמסתבכין
עם ענין הברכה פיטם למעלה או פיטם
למטה, ומברכין כשהפטם למעלה ואחר
הברכה הופכין, היפך מה שצריך לעשות
על פי דין, ואתי שפיר כוונת רש"י שילך
אצל בקי ללמוד הנענועים או הברכות.

ולפי זה כל זה שייך בלולב, אבל במצה,
אפי' נחשוש שאינו בקי בברכות

בדבר מצוה, אינו כן, כי הרי אינו מצוה
היום דוקא לטהר כליו וכן להזות וא"כ אינו
רק כמו ללמוד בשופר ולולב, ולא מיחשב
לטעה בדבר מצוה רק כשהוא חובת היום
כמו מצות שופר ולולב.

וא"כ מיושבת ג"כ הקושיא השלישית,
למה בכל מקום אמרו היינו שופר
היינו לולב היינו מגילה ואלו הזאה וטבילה
לא הזכירו, דבאמת שני ענינים שונים הם,
בשופר לולב ומגילה הגזירה איננה שמא
ילך לחכם שיוציאונו ידי חובתו, אלא רק
ללמוד, ולכן שייך לגזור שמא יעבירונו,
אבל בטבילה והזאה שם אין הטעם משום
ללמוד אלא משום המצוה עצמה שמא
יוליך כליו לטבול בשבת ויעבירונו, ושמא
יוליך מי ההזאה בשבת, ולא שייך לומר
בזה היינו טעמא והיינו טעמא דאינו אותו
טעם.

לאיזה צורך נחשוש במצה שמא יעבירונו

ואחר הקדמה זו, שהוכחנו שהטעם של
ללמוד הוא בדוקא אבל כדי לצאת
ידי חובה לא גזרו, דאפי' יעבירונו פטור
דהוי כטעה בדבר מצוה, א"כ מיושב שפיר
למה במצה לא גזרו שמא יעבירונו, דמה
שייך במצה ללמוד, ואף כי המקשן
ב"שואל ומשיב" דקדק להקשות לפי רש"י
בסוכה שכ' שגם ללמוד ברכות הוי בגזירת
שמא יעבירונו על מנת ללמוד, וא"כ במצה
שייך ללמוד הברכות, וזה כל עיקר קושיתו
של המקשן לפי רש"י הג"ל. (ומן התימא
על ה"שדי חמד" שתי' כן ולא שת לבו
שכל הקושיא לפי רש"י על ללמוד ברכות.

שמא יעבירונו שייך רק מתוך בהילות

ב. הדרך השנית בה אפשר ליישב קושית השו"מ. דזה מוכח מכל המקומות בהם מוזכר החשש של שמא יעבירונו, שהוא מפני שאדם לחוץ ובהול לקיים המצוה ויבוא לשכוח שהיום שבת. כך פי' רש"י במגילה ד:.

והנה הבהילות תביא אדם לעשות בשבת מה שעושה תמיד כשחל יו"ט בחול, וישכח מתוך הבהילות שהיום שבת, כמו בשופר, תמיד ביו"ט רגיל להביא שופרו לביהכ"נ (ובדרך להראות לחכם, או אם אינו בקי להביאו לבקי) ורגיל להביא לולבו לביהכ"נ, או כמו כן המגילה, שכל אלו מצותן ברוב עם בביהכ"נ, (עיי' גמ' סוכה מג. דאשון הא תקינו לי' רבנן בביתו) א"כ שפיר יש לחוש שכשיחול בשבת ישכח מתוך הבהילות ויעשה כהרגלו תמיד ויעבירונו. אבל במצה אין דרך אדם להוציא מביתו אלא כל אחד אוכל בביתו ובמשפחתו, שה לבית אבות שה לבית, וא"כ כל יום טוב עושה כן, ומהיכי תיתי שאם יחול בשבת יבוא להוציאו ולהעבירו, לכן לא שייך כלל האי חששא לענין מצה ושאר מצוות הלילה.

ואתי שפיר מה שהקשה הר"ן בר"ה דף כ"ט, למה במילה אין הגזירה שמא יעבירונו וידחה למילה דאורייתא, וכן הק' התוס' במגילה ד: , דבמילה ג"כ היו רגילין לעשותה בביהכ"נ ברוב עם כמו שמוכח מהרבה מקומות, וכמו שרגילין להוציא

אבל הרי לא יביא בשביל זה כל מאכליו אל החכם ללמוד ברכת כל אחד ואחד וא"כ לא שייך כלל ענין שמא יעבירונו במצה ושאר מצוות הלילה.

והנה תוך כדי עריכת הדברים ראיתי ברש"י פסחים ע"ב: בענין שכח והוציא הלולב בשבת שאמר רבי יוסי פטור מפני שהוציא ברשות מצוה, והגמ' פרשה מפני שזמנו בהול, וכ' רש"י: "שקבוע לו היום וטרוד באם לא עכשו אמת, הולך אצל בקי ללמדו". ולפי מה שחלקתי הרי בכה"ג אין פטור של טעה בדבר מצוה ולכן גזרו שמא יעבירונו והי' לו לרש"י לכתוב שהולך לבקי לצאת בו או לביהכ"נ לצאת בו.

איברא דבלאו הכי קשה על רש"י, מי הצריכו לפרש שהטרוד והבהול הוא משום שהולך אצל בקי ללמדו, הרי ברבי יוסי קמירי, ודבריו מובאין במשנה בסוכה מא: "יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת ושכח והוציא את הלולב לרשות הרבים פטור מפני שהוציאו ברשות" ופירש רש"י שם: "ברשות: ברשות מצוה שהיה טרוד במצוה ומחשב ועסוק וממהר לעשותה ומתוך כך טעה ושכח שהוא שבת" הרי מפורש ברש"י עצמו בדברי רבי יוסי שטעה בעשית מצוה גופא ולא בהליכה לבקי ללמדו.

וראי' מהגמ' בסוכה מב. שחפשה אופן שלא יצא ידי המצוה בהגבהה, ואם מיירי כמו רש"י בפסחים שהלך לבקי ללמוד הרי לא התכון למצוה אלא ללמוד ומאי קושיא בכלל. וצ"ע.

התינוק או האיזמל תמיד לביהכ"נ יבואו להביאם גם בשבת.

ואגב, לפי מה שהבאנו לעיל ק' "האשכל", אפשר ליישב קושית הר"ן, כי במילה יש טעה בדבר מצוה לכן לא גזרו שאפילו שהוא יוציא ויעביר יפטר. ו"האשכל" לדרכו - שדחה קושיתו לפי דברי הר"ף, שכל גזירת שמא יעבירונו הוא ביו"ט שחל בשבת, כשהיו"ט הוא רק ספק משום ספיקא דיומא, ולכן אין כאן ודאי טעה בדבר מצוה, - תי', כי במילה אין ספק בקביעה דירחא לכן הוי כטעה בדבר מצוה ופטור ולא גזרו. והר"ן שלא תי' כן ש"מ דלא ס"ל "כהאשכל" וצ"ע למה.

והדרך לענינינו, דלפי"ז גם נוחא שבטבילה והזאה שייך גזירת שמא יעבירונו, כי גם שם הדרך להוציא כליו ולהטביל במקוה או במעין וכן בהזאה להביא המים מהמעין והאפר להזות. אבל במצה ושאר חיובי הלילה כל זה לא שייך.

מדוע אין גזירת שמא יעבירונו בקריאת המגילות בשבת חוה"מ

ג. תוך כדי עיון בענין שמא יעבירונו נתעוררתי מדוע אין שמא יעבירונו בקריאת מגילת שיר השירים בפסח שחל בשבת ובכל שנה ושנה שנקראת בשבת חוה"מ.

ובינותי בספרים, ומצאתי מובא בשם פי' "פעולת שכיר" (פי' על "מעשה רב") למו"ה ישכר בער זקן ההוראה בוילנא ששמע שהק' חכם אחד לרבינו הגר"א שלשיטתו קורין המגילות בשבתות

חוה"מ מתוך מגילה כשירה ובשתי ברכות, א"כ למה לא נגזר עליהן גזירת רבה, שמא יעבירונו, והשיב הגר"א שהגזירה לא היתה אלא בחיובים המוטלים על כל יחיד ויחיד כמו שופר לולב ומגילה, וזה מה שדייק רבה ואמר "הכל" חייבין בתקי"ש ו"הכל" חייבין בלולב ובמגילה, אבל קריאת מגלות אלו לא הוקבעו כלל על היחיד כי אם על רבים, כמו קריאת ס"ת, שאם אין כאן מנין עשרה אין חיוב כלל על היחיד ובדבר שאין חיובו מופל כי אם על הרבים ליכא למיחש שמא יעבירונו כמו שהגמ' אומרת בעירובין: "רבים מדכרי אהדדי" עכתו"ד. ואמרתי אני אל לבי ליישב בב' דרכים אחרות.

א. באופן פשוט, כמו שהוכחנו לעיל שכל גזירת שמא יעבירונו הוא בהיותו "בהול" לקיים המצוה, וזה שייך רק במצוה בחיוב, שאדם בהול מתוך הרצון לקיים חיובו, משא"כ קריאת המגילות הוא רק מנהג והרבה מישראל לא נהגו כן ומתוך הנוהגים רובן לא קורין מתוך מגילות כשירות וממילא ל"ש בכך שמא יעבירונו.

ב. מתוך מה שהגאון השוה קריאת מגילות לקריאת ס"ת בשבת, עלה על דעתי תירוץ פשוט, שהרי בודאי בקריאת ס"ת הנקרא מידי שבת בשבתו ל"ש כלל האי גזירה דשמא יעבירונו, דגזירת דשמא יעבירונו שייך בדבר שמצוותו כרגיל איננה בשבת ואז אדם רגיל לטלטל ולהוציא ולהעביר ד"א ברה"ר באין מפריע כמו שופר בכל יו"ט דר"ה, ולולב בכל יו"ט דסוכות, ומגילה בימי הפורים, ולכן חיישינן שכאשר חל בשבת ישכח, ומתוך

בהילולתו והרגלו משאר הימים טובים יבוא להעבירו גם כעת בשבת, אבל במצוה שכל זמנה בשבת, כמו קריאת התורה ודאי אדם זהיר בכך מידי שבת בשבתו שלא יוציא ויעביר ^{אוצר החכמה} ולכן גם בשבת זו אין כל חשש שמא ישכח ויעביר. וממילא מתורצת גם השאלה במגילות שכל עיקר תקנתה היתה לקוראה בשבת ולפיכך אין חשש של שמא יעבירונו כמו על כל מצוות השבת.

ומתורצת ג"כ הקושיא ממצה ושאר חיובי הלילה יין מרור כרפס חרוסת ועוד, דמתי שייכת הגזירה במצוה שכדי לקיימה צריך איזו חפצא דמצוה כמו ^{אוצר החכמה} השופר, הלולב, המגילה, הסכין דמילה, המי חטאת להזאה, אז חיישינן שכשחל

בשבת יהא בהול ויוציא כמו שמוציא בשאר ימים. משא"כ מצות יין ושאר הדברים הרי אינם חפצא מיוחד למצוה דוקא. אלא צרכי סעודה שכעת מקיימים בהם מצות החג, ולא נשתנה כאן רק שם המצוה, אבל זה אותו חפצא שאוכל ושותה כל שבת, א"כ כמו שבכל סעודת יו"ט שחל בשבת לא גזרינן שבקיימו מצות עונג ושמחת החג בסעודה יבוא להעבירו, וכמו בסעודת שבת בשבתו לא גזרינן, כך גם אם עניני הסעודה הם כעת מצוות מיוחדות ג"כ לא חיישינן שהרי האדם רגיל שבסעודתו אינו מוציא ואינו מעביר צרכי סעודה, ודמאי לס"ת בשבת ומגילות בשבת שלא גזרו בהם שמא יעבירונו.

סימן כ"ז

בעור וידוי מעשרות

למה מצות בעור מעשרות לא נמנית במנין המצוות

כתב בספר המצוות להרמב"ם עשין קל"א: "שצונו להתודות לפניו בהוצאת משפטי המעשרות והתרומות, ולהתנקות מהם במאמר גם כן כמו שאנחנו נקיים מהחזיק בהם בפועל וזהו הנקרא וידוי מעשר וכו'".

מנה הרמב"ם מצות עשה לוידי, ולא מנה מצוה נוספת לבעור, וכלל מצות הבעור במצות הוידי, וכמו כן בספר החנוך מצוה תר"ז מנה מצות וידוי ולא מנה מצות בעור וכן שאר מוני המצוות, וכבר תמה ה"מנחת חנוך" שם "ואיני מבין מדוע לא מנו הר"מ וסיעתו מוני המצוות, מצות בעור למ"ע בפני עצמה. כי הוא מצות עשה ואינו תלוי